№ 136 Օգոստոսի 6 (18) **1880** Օգոստոսի 6 (18) № 136

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի նոր միջոց:—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Մօզդօկից: Նամակ Վ. Ագուլիսից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Թիւրքիա: Պատասխանագիր Բարձր Դրան:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական: Բժշկի խորհուրդները:

ՄԻ ՆՈՐ ՄԻՋՈՑ

«Միջազգային հեռագրական ընկերութեան» երէկվայ հեռագիրը տեղեկացրեց մեզ մի սարսափելի անցքի մասին: Անցքը ինքն իրան այնքան սարսափելի է, որ մենք հրաժարվում ենք հաւատալ նրա ստուգութեանը:

Ներսէս պատրիարքը գնացել է այցելութեան արտաքին գործերի թիւրքաց մինիստր Սէբէդդին փաշայի մօտ, խմել է նրա մօտ մի թաս կաֆէ,—և տուն վերադառնալիս զգացել է, որ թունաւորված է եղել… Բաղդաւորապէս բժշկները ազատեցին պատրիարքին հաստատ մահից:

Ահա, ուրեմն, մի նոր միջոց ազատվել մի քաղաքական թշնամուց:

Այդ տեսակ միջոցներ մարդկութիւնը գործ էր դնում հին ժամանակներում, գործ էր դնում նոյնպէս միջին դարերում: Մի քաղաքական թշնամու, հակառակ կուսակցութեան պարագլուխի դէմ այդ տեսակ միջոցներ գործ դնելը ապացոյց է մի կառավարութեան թուլութեան: Թիւրքիան եթէ քիչ թէ շատ ոյժ զգար իր մէջ, ի հարկէ, չէր գործ դնի թոյն իր հպատակ մի ազգութեան ներկայացուցչի դէմ, որի յանցանքը միայն նրա մէջն է, որ իր ազգի համար բարենորոգումներ է պահանջում:

Բայց դորանով Թիւրքիան ինքն իրան կը խայտառակէ Եւրոպայի աչքում, ցոյց կը տայ որ հայերին ոյժ է համարում, որովհետև ուրիշ միջոց չէ գտնում մաքառել նրանց հետ, եթէ ոչ թոյնի միջոցով ազատվել այն մարդուց, որ ամենաեռանդոտ կերպով պաշտպան է հանդիսանում իր ազգի իրաւունքների:

Ներսէսին Սէբէդդին փաշայի ձեռքով թունաւորվելը, եթէ այդ լուրը ստուգվի, ամենամեծ վնաս կը բերի նոյն իսկ Թիւրքիային, ցոյց տալով Եւրոպային, որ անհնարին է Թիւրքիային վերանորոգել, անհնարին է դարձնել նրանից մի բարեկարգեալ եւրոպական պետութիւն, այլ նա միշտ կը մնայ մի ասիական, վայրենի երկիր, որ ընդունակ չէ ընդունել եւրոպական քաղաքակրթութիւնը:

Միթէ այդ անցքը չի համոզի Եւրոպային, որ Թիւրքիան այլ ևս արժանի չէ պետութիւն կոչվելու, և որ նրա ամենաբարձր պետական մարդիկն անգամ, ինչքան էլ կրթված ձևանային, միշտ մնում են մոնղոլներ:

Միթէ եւրոպական դեսպանները, եւրոպական դիպլօմատիայի ներկայացուցիչները Կ. Պօլսի մէջ անտարբեր կը մնան և չեն պահանջի Սէբէդդին փաշայի հրաժարեցնելը իր պաշտօնից:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄՕԶԴՕԿԻՑ

Յուլիսի 10-ին

Անհաւասիկ կրկին ուղարկում եմ 75 ր. յօգուտ սովատանջ մեր հայ եղբայրների, որ անցեալ ուղարկածի հետ միասին կը լինի 267 րուբլ, ու խնդրելով, որ այս ևս բարեհաճէք հասցնել ուր հարկն է, իսկ նուիրատուների անունները տեղեկութեան համար տպագրել «Մշակի» էջերում:

Յարութիւն Գանջումեանց 10 ր., կապիտան Յարութիւն Խոսրովեանց 25 ր., Պօղոս Շլթեանց 25 ր., Հերիքնազ Շլթեանց 5 ր., Յակովբ Ղափլանեանց 5 ր., Անյայտ ոմն 2 ր., Պօղոս Պապեան 1 ր., Յ. Ալխազեան 5 ր., Պետրոս Գանջումեան 20 ր., Նունէ Գանջումեան 5 ր., Գէորգ Տէրիճանեանց 10 ր., Պօղոս Գանջումեանց 10 ր. Շուշան Գանջումեանց 5 ր., Մակար Թուշմալով (զզւարցի) 25 ր., Գալուստ Քօլոբաշեանց 5 ր., Վառվառէ Քօլոբաշեանց 5 ր., Յովհաննէս Եարալեանց 5 ր., Եղիսաբէթ Եարալեանց 5 ր., Գաբրիէլ Գանջումեան 1 ր., Рязановъ 2 ր., Самарганидзе 1 ր., Յովհաննէս Մ. Ուլուխանեանց 1 ր., Նիկողայոս Նալբանդեանց 3 ր., Յակովբ Մելքումեանց 2 ր., Գրիգոր Յ. Նազարեանց 2 ր., Գրիգոր Մելքումեանց 1 ր., Օրիորդ Մ. Մելքու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԺՇԿԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

—

Եղիր թափանցիկ և մաքուր ինչպէս սառոյց, սպիտակ ինչպէս ձիւն,—բամբասանքից չես ազատուի:

Շէկսպիր

Բժշկի և հասարակութեան յարաբերութիւնները ատ զարմանալի են հայ հասարակութեան մէջ, որովհետև ժողովուրդը չը գիտէ, թէ ինչ կարելի է և ինչ պէտք է պահանջէ բժշկից. ինչ է իր պարտաւորութիւնը և իրաւունքը: Մի քանիսը պահանջում են բժշկից աստուածային զօրութիւն, առանց կատարելու նրա տուած խորհուրդները:

Երբ հիւանդը մեռնում է, նրա առաջվայ հիւանդոտ և թոյլ կազմուածքին հիւանդի տէրը ոչ մի նշանակութիւն չէ տալիս, և այս դէպքում մեղադրվում է բժիշկը և ոչ երբէք հիւանդը և կամ նրա տէրը: Հիւանդը կամ հիւանդատէրը երբէք իրենց պարտաւոր չեն համարում, եթէ բժիշկը նրան առողջացնում է, ինչքան էլ որ հիւանդութիւնը դժուար բժշկելի լինի՝ բժշկի աշխատանքը համարում են մի չնչին բան, որ արժանի չէ նաև ուշադրութեան: Հիւանդ ժամանակ երբ ցաւը նեղում է, նա աղերսում հայցուածքով ասում է. «բժիշկ ջան, աման, դու ես իմ փրկիչը, ինչ ուզում ես պահանջիր, և այլն և այլն»: Ճշմարիտն ասել, այսպիսի րոպէներում ժպիտս չեմ կարողանում պահել, որովհետև գիտեմ թէ նրա միտքն ինչ է: Բայց առողջանալուց յետոյ այդ մարդը նաև չէ էլ կամենում ճանաչել իր ցաւը բժշկողին: Սրա պատճառը կարող է լինել երկու տեսակ. կամ բժշկի աշխատանքը այնպէս չնչին է համարվում, որ նաև ուշադրութեան արժանի չէ տեսնում, կամ թէ, որ աւելի ճիշդն է, բժշկին մտադիր չէ վարձատրելու:

Ուրիշ փաստ պատմեմ. մի բժիշկ տասնութը տարի չարունակ բժշկում էր մի տնում, և միշտ յաջողակ. պատահեց որ այդ տան սիրելի զաւակը դժուար հիւանդութիւն ստացաւ, առողջացնելը անկարելի եղաւ, և մեռաւ: Բժիշկը դառաւ այդ տան համար վատ բժիշկ, անպիտան մարդ, պատրաստ էին նրան քարկոծել և համարում էին նրան իրենց ամենամեծ թշնամի: Դրանք բժշկից պահանջում էին աստուածային զօրութիւն: Այսպիսի վարմունքը ի հարկէ անվայել է խելացի և խիղճ ունեցող մարդուն:

Ժողովուրդը ամենից առաջ նը պէտք է մոռանայ, որ բժիշկը մարդ է, բոլոր մարդկային արժանաւորութիւններով և պակասութիւններով, նա կարող է սիրել և ատել, մէկից բաւական կամ անբաւական լինել, նրա քէֆը այս օր տեղն է, վաղը ոչ. մէկը խելօք է, միւսը յիմար, մէկը գիտուն է, միւսը պակաս գիտուն, մէկը բարի է, միւսը չար, մէկը ճշդութեամբ է կատարում իր գործը, միւսը թոյլ, այսօր հիւանդ է, էքուց առողջ: Վերջապէս նա էլ ձեզ պէս և ձեզ նման մարդ է. ուրեմն հրեշտակի յատկութիւններ պահանջել բժշկից անկարելի և ցնորական է միանգամայն:

Ծոյլ մարդուն մենք բոլորս ատում ենք, որովհետև նա վատ օրինակ է, հասարակութեան համար ծանրութիւն է, որովհետև ծուլութիւնը տանում է դէպի չարագործութիւն, որից վնասվում է մի և նոյն հասարակութիւնը: Ով որ ծոյլ է, նա արժանի չէ ցամաք հացի:

Մարդ ապրում է աշխատանքով (բացառութիւններ կան), մեզնից ամեն մինը պարապում է մի գործով, որով և վաստակում է իր ապրուստը: Ինչով են պարապում մարդիկ: Կը զարմանաք, եթէ ասեմ, որ բոլոր մարդիկ պարապում են առևտուրով: Մարդու միակ պարապմունքն է վաճառականութիւնը: Այս պէտք է ընդարձակօրէն հասկանալ: Թէպէտ թագաւորութեան մէջ կան ժառանգական ազնուականների դասակարգ, որոնք արհամարհում են վաճառականներին, բայց նրանք իրանք էլ վաճառականներ են, որովհետև ծառայելով և առնելով ստանալով կառավարութիւնից, ծախում են նրան իրենց մտաւոր և մարմնաւոր ոյժը: Նոյն իսկ կառավարողներն էլ վաճառականներ են, որովհետև նրանք աշխատելով իրենց երկրի համար, ստանում են վարձատրութիւն և ապրուստ: Այս վաճառականներից մէկը ապրանք է ծախում, միւսը ծախում է իր մարմնի ոյժը, օրինակ մշակները, բանւորները, գիտնականը ծախում է իր գիտութիւնը, որ է նրա մտաւոր ոյժի ապրանքը, այս վերջինը ատտիճանաւոր է, լրագիր կամ ամսագիր հրատարակող է, գրքեր է գրում և այլն:

Բոլորն էլ ծախում են իրենց աշխատանքը: Այն մարդիկ, որոնք ծախում են իրենց գիտութիւնը անուանվում են մտքի ազնուականներ, իսկ փող դիզողները—հարուստները անուանվում են փողի ազնուականներ:

Աշխարհի ապագան այս երկուսին է պատկանում, այսինքն խելքին և փողին: Մարդկութեան բոլոր դասերը պէտք է հնազանդվեն այս երկուսին, բայց ինչքան գնայ, այնքան ոյժը մտաւոր ազնուականների ձեռքը պէտք է անցնի: Աշխարհի կառավարիչը միշտ խելքն է, ինչպէս և ասում է Եղիշէ վարդապետը «հոգոյ և մարմնոյ միտք են կառավարօ»: Դառնանք դէպի բժիշկը: Բժիշկը ինչ է անում, բոլորդ էլ գիտէք, որ նա հիւանդներ է բժշկում, նա ծախում է իր գիտութիւնը հիւանդին, այսինքն առողջութիւն է ծախում. սա միշտ իր ապրանքը նորոգում է նոր գրքեր կարդալով, բժշկութեան նոր ձևեր սովորելով և գործ ածելով աւելի պիտանի տեղեր: Ուրեմն նա պիտի ստանայ իր ծախածի վարձը: Բժշկին կարելի է անուանել առողջութեան վաճառական: Բժշկի խանութը օր և գիշեր բաց է, ով որ դիմում է նրան, նա ստանում է ամենալաւ ապրանք, որ ունի բժիշկը: Բժշկի անձնական օգուտը պահանջում է, որ նա ցանկացողին միշտ իր ամենալաւ ապրանքից տայ: Մենք բժիշկներս, չենք նմանում այն վաճառականներին, որ իրեղէններ են ծախում, և երբեմն գիտմամբ լաւ ապրանքի տեղ վատն են տալիս, և հազար անգամ երդվում են թէ իրանց կեանքումը ոչ ոքի չեն խաբել: Մենք, ի հարկէ, նրանց չենք հաւատում, իսկ բժշկին հաւատում էք, երբ նա ասում է՝ սորանից լաւ պիտանի դեղ չը կայ, չունեմ կամ չը գիտեմ: Այս բոլոր վաճառականներից ըստ մեծի մասին ամենաազնիւ վաճառականը բժիշկն է, որովհետև նրա խանութը միշտ բաց է, նրան կարելի է գիշեր ցերեկ անհանգստացնել, նա միշտ պատրաստ է ձեզ ապրանք տալ, երբէք ձեզ չի խաբի, թէև գիտէ որ հասարակութիւնից շատերը նրան խաբում են, նրա ապրանքը համարեա թէ միշտ նիսիա են (ապառիկ) տանում և շատ անգամ չեն վճարում. գիտէ նմանապէս, որ այդ խաբեբաները միշտ անպակաս պէտք է լինեն իրեն համար, բայց այսու ամենայնիւ նրան գիմողը առանց ծանր պատճառի, երբէք անբաւական դուրս չէ գնում նրա տնից: Այս բաւական չէ, կան աղքատ մարդիկ, որոնք դիմելով բժշկին, ստանում են նրանից փողով և աշխատութիւնով առած ապրանքը միշտ ձրիաբար, և սրանց թիւը շատ մեծ է, բայց ո՞ր վաճառականը մի կէժան չորացու կը տայ աղքատին ձրիաբար:

Մի՞թէ բժիշկը պարտաւոր է մշտական ապրանք տալ (անվարձ բժշկել) աղքատին, ոչ երբէք. սակայն նա տալիս է, երբ աղքատը պահանջում է: Չէ որ բժիշկն էլ իր ապրանքը (գիտութիւն, հմտութիւն) փողով և աշխատանքով է ձեռք բերել, ինչպէս և միւս վաճառականները: Աղքատին պահելը և նրան օգնելը հասարակութեան պարտաւորութիւնն է, որովհետև աղքատը ամբողջ հասարակութեան չքաւոր անդամն է, բայց մեր հասարակութիւնները այնքան զարգացած չեն, որ կատարեն իրենց բարոյական պարտաւորութիւնը հիմնելով հիւանդանոցներ, աղքատանոցներ և այլն:

Հասարակութիւնը իր այդ պարտաւորութիւնները կատարում է մասնաւորապէս, իսկ ամբողջ հասարակութիւնից միայն բժիշկն է, որ միշտ կատարում է իր պարտաւորութիւնը դէպի հասարակութեան աղքատ անդամը, բժշկելով նրան ձրիաբար և երբեմն էլ տալիս է նրան դեղը ձրիաբար: Բժշկից շատ հարուստներ անբաւական են լինում, եթէ նրանցից բժիշկը փող է պահանջում: Եթէ բժիշկը հարուստից փող չառնի, աղքատին չէ կարող տալ՝ այսինքն բժշկել նրան ձրիաբար. բժշկի և ամեն մարդու բարոյական պարտաւորութիւնն

մեանց 1 ր., օր. Ն. Կրօտօվայ 5 ր., Լուսան-Յովհաննիսեանց 1 ր., Կարապետ Բաղչիեանց 10 ր., Կոստան Սերեբրակեանց 5 ր., Իսահակ Գանջումեան 10 ր., Մկրտիչ Իշխանեանց 3 ր., Կարապետ Կարախանեանց 5 ր., Գաբրիէլ Թուշմալեանց 10 ր., Неизвѣстный 5 р.. Յովհաննէս Գանջումեանց 5 ր., Սարգիս Մելքումեանց 10 ր., Գէորգ Բաղդադեանց 1 ր., Յովհաննէս Մելքեանց 1 ր., Գաբրիէլ քահանայ Ցուրփայեան 5 ր., Արմենակ Հայկունի 75 կ., Կարապետ Իշխանեանց 3 ր.։ Գումարը 268 ր. 75 կ., փօստի ծախքը (1 ր. 75 կ.) դուրս գալով, մնում է 267 րուբլ

Գաբրիէլ քահանայ Ցուրփայեան

ՆԱՄԱԿ Վ. ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

25 յուլիսի

Այս ձմեռվայ հացի թանգութիւնը անցաւ. աղքատները պուդը 10 րուբլով ալիւր գնելուց ազատվեցան, այժմ ցորենը ծախվում է 2 ր., իսկ գարին 1 ր.։ Փողոցներում այլ ևս մուրացկաններ չեն թափառում. տարվայ յաջող հունձքը ամենին բաւականութիւն է տալիս։

Ագուլեցիները մի պատուհասից ազատվեցան, բայց Աստուած նրանց համար մի նոր պատուհաս ուղարկեց,—դա է հաջակաւոր տէր-Մովսէս քահանան։ Ես չեմ կարծում որ «Մշակի» ընթերցողների յիշողութիւնից մոռացված լինի այդ քահանայի պատմութիւնը. 78—79 թւի համարներում շատ գրվեցաւ նրա մասին։ Այդ քահանան որ աւելի քան տաս տարի ամբողջ Ագուլիսը ալեկոծութեան մէջ էր պահել, ամեն օր մի նոր խռովութիւն էր յարուցանում, իշխանների մէջ թշնամութիւն էր սերմանում, սուդերում անդադար գանգատներ էր տալիս, մէկին զրպարտում էր քրէական յանցանքի մէջ, միւսի վրա չառ էր դըցում,—մի խօսքով, բացի իր քահանայական սուրբ պարտաւորութիւններից, նա ամեն անկարգութիւն գործում էր։

Ժողովուրդը ձանձրանալով, քանիցս անգամ բողոքեց հոգևոր իշխանութեանը, Էջմիածին, սինոդ, վիճակային կոնսիստորիան լցվեցան խնդիրքներով յիշեալ քահանայի մասին, որ նրան հեռացնեն Ագուլիսից, որ ժողովուրդը ազատվի, հանգստանայ, և անկարգութիւններին վերջ տրվի։ Այս հանգամանքները ի նկատի առնելով, Էջմիածնի սինոդը կարգադրեց նրան հեռացնել Ագուլիսից, մանաւանդ, որ նա բնիկ ագուլեցի չէր և ոչ Ագուլիսում որ և իցէ ծուխի վրա ձեռնադրված էր։ Սինոդի հրամանը կատարվեցաւ, և մի տարուց աւել է, որ յիշեալ քահանան հեռացրած էր Ագուլիսից, և խռովութիւնները դադարած էին։

Յանկարծ, կրկին յայտնվում է նա. ում հրամանով, ում հրաւէրքով,—չը գիտեմ։ Ես չեմ կարծում, որ հոգևոր իշխանութիւնը, մոռանալով բոլոր անցեալը, մոռանալով այն բոլոր անիրաւութիւնները, որ գործվել են այդ քահանայի ձեռքով, հակառակ ժողովրդի կամքի և խնդրանաց, բարեհաճէր նրան կրկին նշանակել Ագուլիսում քահանայ։ Ես կարծում եմ, որ այդ խռովարարը, երկար թափառելուց յետոյ, ամեն տեղից վռնդված լինելով, ինքնակամ և առանց բարձր հոգևոր իշխանութեան թոյլտուութեան, կրկին եկել է Ագուլիս, ժողովրդի հանգստութիւնը վրդովելու և հին խռովութիւնները դարձեալ յուզելու համար։ Տարակոյս չը կայ, որ բարձր հոգևոր իշխանութիւնը այդ հանգամանքների վրա ուշադրութիւն կը դարձնէ և թոյլ չի տայ, որ վերջինը աւելի չար լինի, քան առաջինը...

Թեմական տեսուչ պ. Պ. Պռօշեանցը այստեղ եկաւ, որ և իցէ նշանաւոր գործ կատարել չը կարողացաւ. միայն իր «Շահէն» վէպի համար (որը կարծեմ դեռ գրված չէ) կարողացաւ մի 50 բաժանորդ գտնել։ Դպրոցական փողերը, որ նուիրատուները պարտամուրհակ էին տուել մայիսի 1-ին վճարելու պայմանով, դարձեալ չը ստացվեցան. ոչ միայն դրամագլուխը չը տուեցին, այլ շատերը մինչև անգամ տոկոսները չը վճարեցին։

Մեր դպրոցների հարցաքննութիւնները և օրիորդաց դպրոցի ձեռագործների վիճակահանութիւնը վերջացան. զուտ արդիւնք գոյացաւ 120 ր.։ Պ. տեսուչը մի յիմար ատենախօսութիւն արեց, օրիորդներից մէկն էլ ճառ կարդաց, ի հարկէ, ոչ իր գրածը։

Այս տարի հրաւիրվեցաւ որպէս վարժապետ մեր դպրոցների համար պ. Ս. Սուլխանեանցը 500 ր. ռոճիկով. պարոնը սովորել է Ներսիսեան դըպրոցում, կարծեմ, աւարտել է մի և նոյն դըպրոցում։ Երանի թէ, մեր դպրոցները մաքրվէին շարլատաններից և նրանց փոխարինէին բարեխիղճ վարժապետներ, որպիսիներից մէկն է պ. Սուլխանեանցը։

Մեր Ս. Քրիստափոր եկեղեցին որ առաջին եկեղեցին է Ագուլիսում և մեծ ծուխ ունի, մօտ մի տարի է, որ դուռը փակված է, քահանայ չունենալու համար։ Մինչև երբ այսպէս պիտի մնայ,—Աստուած գիտէ։ Կարծեմ, մի քանի պարոններ իրանց կապրիզները յագեցնելու համար, բաւական է, որքան ժողովուրդը առանց ժամի և աղօթքի պահեցին։

Մեր վերին-գեղի քահանայ տէր-Սարգիսը հարբած ընկաւ գետը խեղդվեցաւ, վերին-գեղցիք էլ երկար ժամանակ առանց քահանայի մնացին, յետոյ օրդուբաթցիների ձեռնադրել տուած քահանային նրանց ձեռքից խլեցին։ Այժմ Օրդուբաթի եկեղեցին փակված է մնացել։ Մի խօսքով, Ագուլիսում, ուր վանք կայ, տասնի չափ եկեղեցիներ կան, այսուամենայնիւ, քահանաների սով է տիրում. և այդ սովի ժամանակ մեզ կերակրում են տէր-Մովսէսի նման հովիւներով։ Շատ ապրեն ագուլեցիները, որ այսպէս հոգ են տանում իրանց եկեղեցիների մասին, զարդարում են նրանց թանգագին զարդերով, ահագին գումարներ են ծախսում, բայց դռները փակ են պահում։

Երբ ժողովուրդը այս աստիճան անհոգ է, երբ նա մասնաւոր մարդկանց կրքերի պատճառով, թողնում է եկեղեցիները առանց ժամերգութեան, դարձեալ հոգատարութիւնը մնում է բարձր հոգևոր իշխանութեան վրա, որ իր հօտը անխնամ և զուրկ հոգևոր մխիթարութիւններից չը թողնի։ Տէր-Մովսէսները միայն կարող են ժողովրդի մէջ չարութեան սերմ սերմանել, և ոչ թէ քրիստոնէական առաքինութիւն, որից զուրկ ենք մենք։

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԻՑ մեզ գրում են, թէ տեղային հեռագրատան մէջ ծառայող Ա. Ս. որ ուսում է ստացել Ներսիսեան դպրոցում, հակառակ օրէնքի և ազնւութեան, շատ զեղծումներ է գործում հեռագրական կանոնների դէմ։ Օրինակ, Ղարաքիլիսից տուած կամ ստացված հեռագիրների բովանդակութիւնը յայտնում է օտարներին, որ պէտք էր իբրև գաղտնիք պահել և ուրիշ շատ անիրաւութիւններ է գործում։ Պարոնի վրա գանգատներ եղան, բայց նա տակաւին իր պաշտօնում մնացած է։ Ղարաքիլիսեցիք նրա օրապահութեան ժամանակ հեռագիր չեն տալիս։

—

Մեզ գրում են ՂԱՄԱՐԼՈՒ գիւղից. նա ունի 200 տուն հայ բնակիչ, որոնց բոլորը երկրագործ և այգեգործ են, իսկ մնացեալ բնակիչները թուրք են։ Ղամարլուն, լինելով Գառնի-Բասարի կենտրոնական մեծ գիւղը, նրա մէջն է ամփոփված տեղային վաճառականութիւնը։ Այս գիւղում կան մինչև 100 խանութներ, որ մեծ մասամբ պատկանում են ուրիշ երկիրներից այստեղ եկած հրէաներին։ Խանութների ամենափոքր թիւը պատկանում է հայերին և թուրքերին։ Հրէաները իրանց ձեռքն են առել տեղային մենավաճառութիւնը։

—

Դ.ՋԼԱՐԻՑ մեզ գրում են, որ պ. Բողդան Կաճկաճեան Աստրախանի վիճակաւոր առաջնորդի կարգադրութեամբ նշանակվել է թեմական տեսուչ 2500 ր. տարեկան ռոճիկով։ Բայց պ. Կաճկաճեան ընդունելով պաշտօնը մերժել է ռոճիկը ասելով, որ վիճակի դպրոցները աղքատ են և իրանք կարօտութիւն ունեն նիւթական միջոցների, այլ համաձայնվել է միայն ճանապարհի ծախսը ընդունել և ստանալ օրական 3 րուբլ այնքան ժամանակ, քանի որ կը շրջէ թեմի մէջ։

—

Այս օրերս մի մխիթարական լուր ստացանք Կ. Պօլսից, այն է որ «Արարատեան», «Դպրոցասիրաց—Արևելեան» և «Կիլիկեան» երեք հայոց ընկերութիւնները վերջապէս միացել են մի ընկերութեան մէջ, և կրում են այժմ «Միացեալ ընկերութիւն հայոց» անունը։ Այդ մասին «Արարատեան» ընկերութեան վարչութիւնը մեզ պաշտօնապէս տեղեկացրեց նամակով և խնդրում է մեզ որ այսուհետև յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան հաւաքվող դրամները ուղարկենք «Միացեալ ընկերութեանը»։

—

Ստացանք ԲԱԳՈՒԻՑ պ. Ծատուրեանից, 460 րուբլ գումարը հանգանակած յօգուտ Վասպուրականի սովեալների։ Փողը ստացանք Թիֆլիսում պ. Ա. Մելիք-Ազարեանցի միջնորդութեամբ։

—

Չը գիտենք ինչ է պատճառը որ գաւառացի մի քանի հայեր սովորութիւն են ընդունել, գրվելով «Մշակին» կէս տարով, ուղարկել մեզ 5 րուբլ և ոչ թէ 6 րուբլ։ Այն ինչ ամենքին լաւ յայտնի է որ «Մշակի» կէս տարվայ գինը 6 րուբլ է։

—

Մեզ պատմում են որ ԹԻՖԼԻՍԻ Անանեան օրիորդական դպրոցի տեսուչ պ. Ջիգիտեանց շատ անշնորհ կերպով կառավարում է յիշեալ դպրոցը։ Հոգաբարձուներն էլ, բացի բժշկապետ Շահպարոնեանցից, անտարբեր են դէպի դպրոցը և բոլորովին չեն վերահսկում Ջիգիտեանի գործունէութեանը։ Սա կառավարում է դպրոցը բոլորովին կամայական կերպով։ Օրինակ մի պատւական վարժուհու, որ մանկավարժութեան հետ աւելի ծանօթ է, քան թէ միւսները, առանց պ ա տ ճ ա ռ ն ե ր ի բ ա ց ա տ ր ո ւ թ ե ա ն, ինչպէս չինով-

---

է առնել հարուստից և տալ աղքատին, և միայն այդ կերպիւ կարող է բժիշկը կանոնիչ դառնալ (րէգուլատոր—regulator) հարուստի և աղքատի մէջ։ Կանոնիչ ստեղծել հարուստի և աղքատի մէջ անհրաժեշտ է, որովհետև հարուստը ամեն երկրում ճնշում է աղքատին և նրա քրտինքով հարստանում։ Եթէ բժիշկը ձրիաբար բժշկում է աղքատին, այդ մարդասիրութեան մի նշան է, բայց ինչ կը նշանակէ ձրիաբար բժշկել հարուստին. այդ նշանակում է տարածել անբարոյականութիւն, նշանակում է մարդուն սովորեցնել մուֆտա հաց ուտելու, ուրիշի հաշւով ապրելու, նրան դարձնել հազիր-բարա. եթէ հազիր-բարաների թիւը աւելացնենք, որ առանց էն էլ շատ մեծ է, այն ժամանակ մենք բոլորս պէտք է դառնանք խաբեբաներ կամ աւազակներ։

Դուք գիտէք քահանան (հոգևոր բժիշկը), փաստաբանը, վարդապետը հասարակական գործիչներ են ինչպէս և բժիշկը, բայց թող փորձի աղքատը քահանային կնունքի կամ պսակի փող չը տալ, փաստաբանին պրօցէսի (լաւ թէ վատ վերջացնելու) վարձը չը վճարել, վարժապետին դասերի փող չը տալ և եթէ աղքատը երկրորդ անգամ մի և նոյն խնդիրքով դառնայ դրանց, կը տեսնի որ դրանցից միայն հազարից մէկը կը կատարի նրա խնդիրքը, իսկ եթէ այդ աղքատը ամեն օր մի ամիս (կամ աւելի) շարունակ օգնութիւն խնդրի բժշկից, բժիշկը երբէք նրան չի զրկի իր խորհուրդներից, եթէ միայն հիւանդը աշխատում է այդ խորհուրդներին հետևել, այսինքն բժիշկը կը տայ նրան մի և նոյն ապրանքը, ինչ որ տալիս է հարուստին. բայց հարուստին ձրիաբար ապրանք տալը, ինչպէս յիշեցի, նշանակում է անբարոյականութիւն տարածել։

Այժմ դառնանք բժշկի և հիւանդատիրոջ կամ հիւանդի յարաբերութեանց վրա։ Տեսնենք ինչպէս պէտք է լինեն դրանց յարաբերութիւնները միմեանց հետ, որ հիւանդը կարողանայ շուտ առողջանալ։ Ի հարկէ իւրաքանչիւր հիւանդ կամենում է առողջանալ և առողջը կամենում է չը հիւանդանալ։ Առողջը հիւանդանում է և բժշկից պահանջում է օգնութիւն, իսկ բժիշկը ինչպէս մարդ պէտք է աշխատի օգնել նրան, եթէ հիւանդը լինի նրա ա[illegible] թշնամին։ Պէտք է ուղիղն ասեմ, ես չեմ կարծում որ աշխարհում լինի մի բժիշկ, որ չը կամենայ առողջացնել իր հիւանդին, բայց շատ անգամ բժիշկը թողնում է հիւանդին, որ էլ երբէք չը տեսնէ նրա երեսը։ Պատճառն ինչ է. այսպիսի դէպքերում գլխաւորապէս կարող են լինել չորս պատճառ։ Այս պատճառները պէտք է առաջ բերեմ կարգով, իրենց ծանրութեան համաձայն, թէպէտ և գիտեմ որ ինձ շատերը կը բամբասեն, բայց Աստուած ում շատ է տուել, նրանից մարդիկ շատ են պահանջում, ում քիչ է տուել, մենք պէտք է նրան ասենք. «ողորմեսցի քեզ մարդասէրն Աստուած և թողութիւն շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց քոց»։ Օրինակներով բացատրեմ միտքս։

1) Ամառ ժամանակ բժշկին կանչում են հիւանդի մօտ, հիւանդը ունի էրոյք (տիֆօիդ). բժիշկը մտնում է հիւանդի սենեակը, նա պառկած է տաղտի կամ գետնի վրա, նրա երկու կողմից լուսամուտները բաց են և անցողական քամին անցուդարձ է անում սենեակում, որ առհասարակ շատ վնասակար է։ Հիւանդը ծածկված է երեք հաստ ծածկոցով (եօրղանով), նստացնում ես նրան, հագին ունի տաք շորեր, կօճկած։ Եթէ հիւանդը մօրուք կամ բեղեր չունի, անկարելի է իմանալ նա տղայ է թէ աղջիկ, որովհետև նրա գլուխը փաթաթել են 3—4 շալով, տեսնում էք նրա երեսի միայն մի մասը։ Այս շորերով հիւանդը նմանում է այնպիսի մօլլի, որ այժմ միայն հին պատկերների վրա կարելի է տեսնել, որովհետև ներկայումս նաև մօլլաները մեծ չալմա չեն դնում իրենց գլխին։ Եթէ հիւանդը այսպէս փաթաթված է, պէտք է իմանաք որ տանը պառաւ կանայք կան։ Հիւանդի շորերը հանել ես տալիս, ծածկոցը մի կողմ քաշում, գլուխը բացանում և հիւանդին ծածկում բարակ ծածկոցով կամ սաւանով (չարսաւով), այդ ժամանակ հետաքրքիր է տեսնել պառաւ կնոջ յուսահատ երեսը, նրա կարծիքով բոլոր բժշկութիւնը և դեղերը ծածկոցի մէջ են։

Բաց լուսամուտները ծածկում ես, հիւանդին քննում ես, դեղը գրում ես, պահպանութեան ձևը և ուտելիքը որոշում և կէս ժամ համոզում թէ ինչպէս արեցի և ասեցի, այնպէս պէտք է պահէք հիւանդին։ Խոստանում են վերջապէս։ Միւս օրը գալիս ես հիւանդի մօտ, Տէր Աստուած, ինչ էք տեսնում, լուսամուտները բաց, քամին փչում է, հիւանդը շորերը հագած, պառկած է երեք ծածկոյթի տակ և գլխի չալմէն կարծես թէ աւելի մեծացել է, նրա ուտելիքը եղել է անպատճառ թթու խիար և ինչ որ հիւանդը ցանկացել է, որովհետև պառաւ կանայք նախապաշարմունք ունեն, թէ եթէ հիւանդի ցանկացածը տաս նրան ուտելու, կառողջանայ. բայց դեղը չեն բերել, կամ բերել են չէ խմել հիւանդը։ Հարցնում ես. ինչի ասածս չէք կատարել, տաք էք պահել. պատասխանում են՝ «ախր կը մրսի էօ»։ Ինչ երկարացնեմ, ամենայն օր բացատրում ես բժշկելու պահանջը, ամեն բան կարգի ես բերում, գնում ես, գալիս ես և հիւանդին տեսնում ես երեք ծածկոցի տակ, չալմեն գլխին, թթու խիարը ձեռին, որ վերջ ի վերջոյ նրա ստամոքսը փչացնում է։ Հիւանդը չէ առողջանում, ազգականները բժշկից անբաւական են, ասում են. «ինչի չես կարողանում բժշկել»։ Վերջապէս զզվելով և տեսնելով որ նախապաշարմունքների դէմ մաքառելն անկարելի է, օգուտ չես կարող բերել, դուրս ես գնում հիւանդի տանից, որ էլ նրա սենեակը չը մտնես և անմեղ տեղ ժամանակ չը կորցնես։

2) Կան մի ուրիշ կերպ հիւանդներ, որոնք դըժուար հիւանդութիւն ունեն և բժշկից պահանջում են կարճ միջոցում բժշկել նրանց, որովհետև չեն կամենում գործից յետ ընկնել. բայց ոչ աշխատում են պատուէրներին հետևել, և ոչ էլ դեղ խմել։ Զարմանալի է, որ այսպէս մարդիկ կան, բայց ինչ պէտք է անել որ կան, սկսում ես բժշկել, մի օրում չէ առողջանում, տես թէ ինչ կոպիտ վարք ես տեսնում, թէ իրանից թէ ազգականներից և ասում են. «ախր մի իլաջ արա էօ»։

3) Բժշկին կանչում են մի հիւանդի մօտ, բժշկի պատուէրները չեն կատարում, երեք օրում հիւանդը չէ առողջանում, որովհետև անկարելի է այդպէս շուտ բժշկվելը։ Հիւանդատէրը և հիւանդը, կարծելով որ բժիշկը չէ հասկանում իր ցաւը, (թէև ցաւը շատ հասկանալի է) կամ լաւ ուշադիր չէ, իսկ չէ կամենում հասկանալ, որ բըժշկվելու համար ժամանակ է հարկաւոր, այդ բըժիշկից ծածուկ կանչում են մի ուրիշ բժիշկ։ Երկու բժիշկներն էլ առանձին ժամեր գալիս են, իրենց դեղերը գրում են։ Հիւանդատէրը երկրորդ բժշկի դեղը փորձում է երկու օր և եթէ այդ միջոցում չօգնեց, սկսում է միւս բժշկի դեղը տալ, (թէպէտ և ջոկ ջոկ երկու դեղերն էլ լաւ են, բայց միմեանցից յետոյ տալով, կարող են վատ ներգործել) կամ ոչ մի բժշկի դեղն էլ չէ տալիս և հրաւիրում է մի պառաւ կին, որ և սկսում է բժշկել, իսկ բժիշկները շարունակում են գնալ և գալ. յանկարծ պատահում են միմեանց.—Օհ, բարև, բարև, երևի երկուսովս էլ բժշկում ենք։ Կարծեմ, պատասխանում է նա։ Քանի օր է որ բժշկում էք. տաս օր կայ, իսկ դուք—8 օր կը լինի։ Երկու բժիշկն էլ անբաւական են, խաբվել են և անմեղ տեղ տանջվել։ Տասն օր բժշկողը իրեն վիրաւորված համարելով, գնում է, իսկ ութ օր բժշկողը մնում է, եթէ խնդրում են, եթէ նրա դեղերը գործ են ածել։ Միւս դէպք—բժիշկը երկար ժամանակ բժշկում է, հիւանդի դրութիւնը լաւանում է, բայց տանեցիք այդ չեն կարողանում նկատել, մի որ և իցէ կերպիւ վիրաւորում են բժշկին, սա ոտը կտրում է այդ տնից, առանց վարձատրութիւն ստանալու։ Կանչում են միւսին, յետոյ սըրան էլ են փախցնում տնից, գալիս է երրորդը, այն ժամանակ, երբ արդէն երկու բժիշկ մի միջոց աշխատել են և դրանց շնորհով հիւանդութիւնը համարեա թէ վերջացել է, այս երրորդը մի քանի օր գալիս է, գնում է և հիւանդն առողջ է։

Այս երրորդին համարում են բժշկող, իսկ այն երկուսին, որոնք հիւանդութեան սկզբում, ուրեմն դժուար ժամանակն էին պատահել, նրանց համարում են տգէտ։ Վերջի բժիշկը երկու վիզիտի համար ստանում է 3—5 րուբլի և հիւանդատէրը ասում է իր կնոջ, այ կնիկ լաւ պրծանք, հա, 3—5 րուբլով, երկու ամիս բժիշկ տարանք, բերինք։ Աֆարիմ տղա, և նա ուրախ է, որովհետև ճարպիկ է կարծում իրեն։

(Կը շարունակվի)